

Л. П. ВАСИЛЕНКО

Леся Павлівна Василенко, кандидат юридичних наук, доцент Житомирського національного агро-екологічного університету

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ТА ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В ГАЛУЗІ ЗАХИСТУ ОБ'ЄКТІВ ДОВКІЛЛЯ ВІД НЕГАТИВНИХ ФАКТОРІВ

Традиційно історія правового регулювання охорони та захисту об'єктів довкілля розглядається починаючи з часів становлення радянської влади. Деякі науковці пропонують дане питання розглядати стосовно до трьох періодів: дореволюційний період (до 1917 р.); радянський період (1917–1988 рр.); сучасний період.

Проблема організаційно-правового забезпечення охорони об'єктів довкілля продовжує залишатися однією з актуальних і злободенних тем для України. За останні роки означеної проблеми тією чи іншою мірою торкалися ряд вчених-правознавців, зокрема В. Б. Авер'янов, В. І. Курило, А. Ю. Олійник, М. Б. Булгаков, А. А. Ялбулганов, О. Ю. Єліна, В. Гапоненко та ін.

Проте, на нашу думку, автори не вичерпали тему, а швидше намітили шляхи подальшого дослідження у цій галузі, що свідчить про актуальність даної тематики. У цьому зв'язку актуальним, зокрема, стає дослідження питання розвитку діяльності органів виконавчої влади у сфері охорони навколишнього природного середовища на території України у різні історичні періоди її існування. Доцільним також вбачається проведення аналізу історичних фактів, які стали визначальними у становленні й розвитку державної та правової політики у галузі захисту об'єктів довкілля від негативних факторів.

Не вдаючись до аналізу суперечностей, зокрема, стосовно виникнення у дореволюційний період такої науки, як «екологічне право», доцільно відзначити, що термін «дореволюційний період» не узгоджується із загальноприйнятою періодизацією державно-правових форм, що передували періоду соціалістичної революції й державотворення (1918–1920 рр.): буржуазно-демократична республіка (лютий – жовтень 1917 р.) як дореволюційний період; Російська імперія періоду переходу до буржуазної монархії (середина XIX – початок XX ст.); Російська імперія періоду абсолютизму (XVIII – середина XIX ст.); Російська (Московська) держава (XV–XVII ст.); період самостійних феодальних держав Стародавньої Русі (XII–XIV ст.); Стародавня Русь (IX–XII ст.).

Як відзначають М. Б. Булгаков та А. А. Ялбулганов¹, найперші акти про охорону об'єктів природи вказують на зв'язок давньоруського законодавства з нормами звичаєвого права східних слов'ян (поняття захисту об'єктів довкілля від негативних факторів цього періоду невідоме).

М. Б. Булгаков та А. А. Ялбулганов акцентують увагу на тому, що народне господарське й побутове життя племен завжди було тісно пов'язане із природою й прямо залежало від ландшафту місцевості, сезонних природних циклів і стихійних кліматичних явищ. Населення брало від природи мінімум, майже не втручаючись у її рослинно-біологічний процес. Правові акти, на відміну від народних традицій, відображали не стільки мотиви охорони природних об'єктів, скільки забезпечення приватновласницьких, військових, фіскальних інтересів.

У період феодальної роз'єднаності князі часто надавали свої володіння в користування великим власникам, зокрема монастирям. У відповідних грамотах власницькі права підкріплювалися заборонами використовувати природні багатства іншими особами, крім користувачів угідь. Правові акти того часу предметом свого регулювання мали охорону промислів (використання природних ресурсів – продуктів бортництва (меду, воску й сольових розчинів), що діяли. Законодавство XV–XVI століть надійно охороняло об'єкти довкілля, що були у власності великих князів, монастирів та общин, від зазіхання на них сторонніх осіб.

Литовський статут 1588 року, як свідчить дослідження В. Гапоненко, обумовлював питання полювання, бортництва, відшкодування спричиненої лісним масивам та хлібним угіддям шкоди². Так, артикул 1 «Про лови» встановлював розмір штрафів за порушення норм і меж полювання «в чужих охотничьих угодьях». Ціна за вбитого звіра залежала від чисельності популяції та розмірів. За незаконне винищення об'єктів довкілля (гаїв, борів) винні особи сплачували встановлені грошові стягнення, а у разі спричинення великої шкоди людину засуджували до смертної кари. Положення Литовського Статуту діяли на території України до початку XIX століття, більша частина їх знайшла пізніше місце в «Збірнику малоросійських прав».

Першими указами Петро I було оголосив деякі породи лісу заповідними, не дивлячись на їхню приналежність (казенні, поміщицькі, монастирські). Для створення в Росії військового флоту був потрібний добротний лісовий матеріал і в першу чергу дуб. Згідно з указом від 23 листопада 1703 р. в перелік заповідних дерев були внесені «дуб, клен, ільм, в'яз, карагач, модрина, а також сосна товщиною в місцях зрубу 12 вершків і більше». За порубку заповідних дерев винна особа сплачувала до казни суму у розмірі 10 крб., а за «многую заповідних лесов посечку» – присуджувалась до страти. Заповідні ліси використовувались тільки для потреб російського флоту. З метою реалізації охорони цінних сортів дерев Петро I спочатку дору-

чив управління лісами Морському наказу (1700–1707 р.), а потім Канцелярії військово-морського флоту (1707–1722 р.). Указом від 6 квітня 1722 р. «Про вальдмейстерів» у Росії були введені посади лісничих-вальдмейстерів. Запровадження цих посад дозволило впорядкувати охорону лісів. Слід зазначити, що 3 грудня 1723 р. була прийнята Обервальдмейстерська інструкція, на підставі якої, зокрема, були визначені заповідні ліси в басейнах ріки Дніпра.

За порівняно короткий період, завдяки ініціативі Петра I, в галузі охорони об'єктів природи були досягнуті очевидні позитивні результати, зокрема, закладені основи лісового та природоохоронного законодавства, введені засади лісоуправління, видані перші лісоохоронні інструкції, уперше офіційно введений принцип стабільності користування лісом; закладені основи регулярного опису лісів, визначено необхідність закладення розплідників по вирощуванню саджанців для озеленення й лісовідновлення; започатковані роботи з інтродукції, штучного лісовідновлення й лісорозведення, введені елементи правил рубки лісу (деякі з яких діють і донині); поліпшення санітарного й протипожежного стану лісів тощо.

Дослідження В. Гапоненко свідчить, що починаючи з другої половини XVII ст. гетьманами України приймалися природоохоронні документи, які захищали угіддя як власність їх володарів. Універсал періоду гетьманування Б. Хмельницького від 22 листопада 1649 р. забороняв козакам, які проживають біля Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря, «в дуброви і леси в'єжджати і шкоди от того часу чинити». У випадку порушення положень універсалу від покарання призначався відповідно до рішення козацького товариства. Універсали, захищаючи право власності на об'єкти довкілля, виконували й іншу мету – стримували нищівне використання цих об'єктів.

Обумовлені питання знайшли відображення у законопроекті 1743 р. «Права за якими судиться малоросійський народ»³, участь у розробці якого та його публікації безпосередню брав професор університету Свят. Володимира А. О. Кистяківський. Фактично це був перший кодекс українського права, у якому значне місце посідали норми цивільного права, але інші розділи обумовлювали адміністративні процедури, зокрема, в частині охорони об'єктів довкілля (розділи XVII–XIX). Так, арт. 4 розділу XVIII, який присвячувався рікам, повеням, затопленим сінокосам тощо, передбачав, що якщо підтоплення виникло внаслідок пошкодження гаток, винна особа повинна була полагодити її та очистити затоплену територію. Артикул 7 розділу XIX, який був присвячений питанням охорони об'єктів довкілля, передбачав, що «за умисно вчинений підпал у лісі – за наявності доказів – усі збитки спричинені за судовим розглядом і по звичайній правній ціні – заплатити, а понад те за станом шкоди арештом наказати. А за неумисний підпал – обов'язок погасити пожежу». Тобто, захист об'єктів довкілля передбачав відшкодування шкоди саме власнику.

Що важливо: в 1833 р. видаються правила «О размещении и устройстве частных заводов, мануфактурных, фабричных и иных заведений в Санкт-Петербурге», на підставі яких «все вредные газы, могущие отделяться при производстве работ, должны быть непременно поглощаемы или сжигаемы». Згідно з правилами, промислові підприємства, залежно від шкідливості впливу на атмосферне повітря, були поділені на три категорії, причому підприємствам третьої категорії було заборонено розміщення у містах. Зазначені положення знайшли більш вдосконалене відображення в «Уложении о наказаниях уголовных и исправительных» 1845 р. (в редакції від 18 грудня 1885 р.).

3 лютого 1892 р. був прийнятий новий закон про полювання⁴ (т.12, ч. 2. Статуту сільського господарства, с. 28–33), дія якого була поширена на європейську частину Росії, завдяки якому було припинено хижацьке винищування птахів і звірів рідкісних порід на території Європейської Росії. Закон діяв з незначними змінами до жовтня 1917 р.

Слід також відзначити деякі досить важливі фактори, що стосуються безпечного ведення сільськогосподарського виробництва. Російська імперія, культивуючи у 1909–1914 рр. зернові культури на площі 48 548 тис. га, виробляла більш ніж 500 кг. зерна на душу населення. На зовнішній ринок у 1913 р. було вивезено хліба на 637 млн. крб. проти 470 млн. у 1904–1908 рр.⁵ Що важливо у цьому аспекті – Російська Імперія, як один із головних експортерів хліба на світові ринки, зафіксована як найменший споживач хімічних добрив серед країн Європи й Північної Америки. Застосування останніх у імперії розглядалось як дорогі та шкідливі засоби⁶.

Таким чином, розглянутий період свідчить про те, що були прийняті основні закони, які прямо або побічно вплинули на стан справ у галузях охорони природних об'єктів та їх раціонального використання, в тому числі й стосовно захисту об'єктів довкілля від негативних чинників. Дослідження свідчить також про те, що чим більш жорсткими були адміністративні процедури по відношенню до порушників, – тим більш ефективними були і захист об'єктів довкілля від негативних чинників, їх охорона від знищення.

Жовтнева революція перервала історичний хід подій. 27 жовтня 1917 р. ВЦВК прийнято Декрет «Про землю»⁷, яким було скасовано назавжди право приватної власності на землю. Відзначимо, що новий за своєю сутністю статус землекористувача у великому радянському концентраційному таборі не міг сприяти захисту об'єктів довкілля з боку останнього.

27 травня 1918 р. нова влада прийняла Декрет «О лесах»⁸, на підставі Декрету «Про землю» здійснена націоналізація лісів, вод, та надр; все стало всенародним надбанням. У лютому 1919 р. РНК УРСР приймається Декрет «Про охорону лісів»⁹. Історія цього документу, або сутність соціалістичного природокористування, яскраво відображена Б. Н. Цветковим¹⁰. Першочерговим завданням влади В. І. Ленін називає «необхідність використання природних ресурсів Российской республики и, в частности, гигантских запасов леса для обеспечения материальной основы крупной индустрии». У «Докладі про концесії» на фракції РКП

VIII з'їзду Рад, як зазначає автор, В. І. Ленін вимагав найсерйознішої уваги до лісових ресурсів, наголошуючи, що «лес на международном рынке представляет гигантскую ценность», «Увеличение заготовок леса и сплава его за границу, – вказував він у статті «Об едином хозяйственном плане», – могло б дати «до полу-миллиарда валютных рублей в год в ближайшее же время». Коментар не потрібен.

Більш об'єктивна характеристика цьому періоду дана А. Б. Венгеровим, який зазначає, що після жовтня 1917 р. «була почата історично потерпіла невдача спроби побудувати таке суспільство, у якому безпосередніми розпорядженнями держави створюється виробництво й розподіл продуктів. При конструюванні такого суспільного ладу використовували міркування про маси, що потребують «батьківської» турботи з боку держави (державний патерналізм) і в повсякденному керівництві з боку партійно-державної еліти, що визначає цілі суспільства і здійснює це керівництво за допомогою надмірно централізованих ієрархічних державних структур управління¹¹.

ВРЕ¹² констатовано, що за перші п'ять років існування радянської держави було видано більш ніж 200 декретів і постанов, які стосувались охорони природи і природокористування; охорона природи визначалась як система науково-природничих, техніко-виробничих, економічних і адміністративно-правових заходів, спрямованих на контрольовану зміну природи в інтересах людства.

О. Ю. Єліна, досліджуючи радянську політику хімізації сільського господарства, відзначає, що наукова модернізація сільського господарства була нічим іншим, як розширенням виробництва та використання хімічних добрив. З цією метою у 1919 р. створюються Інститут добрив (з 1920 р. – Науковий інститут добрив); у кінці 1920 р. – Комітет по хімізації народного господарства при РНК, а в 1924 р. Держпланом затверджується план «хімізації сільського господарства», як один із радянських проектів глобальної реконструкції економіки. Відповідні вказівки щодо застосування отрутохімікатів ми вбачаємо у положеннях АК УРСР¹³, який говорить про «боротьбу з шкідниками сільського та лісового господарства, з шкідниками садів та городів і з епізоотіями» на підставі «обов'язкових постанов районних виконкомів, міських та селищних рад» (ці положення діють упродовж до внесення у 1994 р. змін у ст. 105 КУпАП 1984 р.).

Адміністративно-примусовий порядок застосування отрутохімікатів у галузі виробництва сільськогосподарської продукції підтверджується даними статистичного довідника «Внешняя торговля СССР за 20 лет (1918–1937 гг.)»¹⁴, з яких видно, що доля імпорту свідчить про активне завезення у СРСР хімічних добрив, а далі – активне нарощування їх виробництва у державі та застосування у сільському господарстві. При цьому експорт сільськогосподарської продукції у 1931 р. становив цифру, яка на 73,8 % була меншою, ніж у 1909–1913 роках.

Реальна характеристика державної політики у сфері захисту довкілля яскраво відображена архівними матеріалами Центрального Державного Архіву Громадських Організацій України (далі ЦДАГОУ). Сталінський план перетворення природи спровокував «великі будови комунізму» – ГЕС на Дніпрі, Волзі й Амудар'ї, нові меліоративні канали. Цей план спровокував і лихо білоруського й українського народів – безпрецедентне осушення Полісся.

Знаменитий Північно-кримський канал імені комсомолу України (згідно з ВРЕ – канал в Україні, що подає води Дніпра у північні райони Криму). Відповідно до матеріалів ЦДАГОУ – це канал, який прокладався без усякого наукового обґрунтування і який постійно втрачає до 70 % вологи. На початок 1970 р. ним підтоплене більш ніж 50 населених пунктів і 14,6 тис. гектарів землі. Тільки у 1966–1967 рр. зафіксовано три великих прориви дамби.

П'ятдесят років тому завершилося спорудження Каховського водосховища на Дніпрі. У прадавньому українському степу, Дикому полі, як його називали наші пращури, виникло море, площа якого – 2155 квадратних кілометрів. Було затоплено мало не півтисячі малих і великих населених пунктів, більше ста тисяч гектарів плодючих чорноземів та переселено понад 50 тисяч сімей.

Таким чином започатковані російською імперією засади захисту об'єктів довкілля від негативних чинників відверто нехтується радянською владою, державна та правова політика ґрунтується на принципах адміністративно-примусової хімізації сільського господарства, проектах глобальної індустріалізації економіки, яка передбачає підтримку хімізації сільського господарства, інтенсивній експлуатації природних ресурсів, вкрай негативному втручанні в природні процеси, яке здійснюється шляхом будівництва каналів, створенням штучних морів, озер та водоймищ, будівництвом гребель; освоєнням цілинних, перелогових та інших земель тощо, що призвело до незворотних процесів та кризового стану об'єктів довкілля.

Прийняття у 1960 р. Закону «Про охорону природи Української РСР»¹⁵ не змінило попередньої державної та правової політики щодо використання величезних природних багатств як всенародного добра для всебічного розвитку соціалістичного народного господарства, а відтак зумовило: декларативність в цілому положень закону стосовно захисту об'єктів довкілля від негативних чинників; створення чисельних контролюючих органів, які відповідно до змісту ідеології пострадянської державної та правової політики були наділені замість обов'язків завданнями «організувати» охорону природи як об'єкта соціалістичної власності.

Декларативність положень закону щодо захисту об'єктів довкілля підтверджується прийняттям низки документів, якими надається дозвіл на: посилення боротьби з бур'янами шляхом застосування отрутохімікатів (1962 р.); тотальну хімізацію сільськогосподарського виробництва (1970 р.); узаконення адміністративного примусу щодо застосування отрутохімікатів у сільськогосподарському виробництві шляхом визначення монопольного становища Мінсільгоспу на ринку отрутохімікатів (1972 р.); впровадження в дію виробничих потужностей з виробництва мінеральних добрив (1985 р.); започаткування «економічного механізму»

(1988 р.); прийняття концепції розвитку землеробства, якою ініціюється примусовість застосування отрутохімікатів (1990 р.), при цьому Мінагрополітики, як монополісту у сфері закупівлі та розподілу отрутохімікатів, надається право здійснення контролю за самим собою в означеній сфері.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991 р.)¹⁶ зберіг недоліки попереднього закону: відсутність положень стосовно захисту об'єктів довкілля від негативних чинників; домінування ресурсного напрямку; встановлену попереднім законом багатоступеневу систему контролюючих органів; відсутність реальних заходів щодо зменшення впливу негативних чинників, що підтверджується незмінністю «економічного механізму», який діє з 1988 р. і за своєю сутністю не може сприяти реалізації гарантій, що випливають із змісту ст. 3, 50 Конституції України.

Таким чином, підсумовуючи все сказане вище, можна визначити таку періодизація історичних періодів формування державної політики у сфері охорони довкілля: Стародавня Русь (IX–XII ст.); період самостійних феодальних держав Стародавньої Русі (XII–XIV ст.); Російська (Московська) держава (XV–XVII ст.); Російська імперія періоду абсолютизму (XVIII – середина XIX ст.); Російська імперія періоду переходу до буржуазної монархії (середина XIX – початок XX ст.); буржуазно-демократична республіка (лютий – жовтень 1917 р.) як дореволюційний період; радянський період (1917–1991 рр.); період незалежної України (з 24 серпня 1991 року).

¹ Булгаков М. Б. Российское природоохранное законодательство XI – нач. XX вв. / М. Б. Булгаков, А. А. Ялбулганов. – М.: Изд-во "ЛЕГАТ", 1997. – 83 с.

² Гапоненко В. Природоохоронні напрями в державницькій політиці українського козацтва [Електронний ресурс] / В. Гапоненко. – Режим доступу: http://www.cossackdom.com/cossack21/gapon_pgrir

³ Права, за якими судиться малоросійський народ / Упоряд. та автор вступної статті К. Вислобоков; відп. ред. Ю. Шемшученко; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 1997. – 548 с.

⁴ Полный Свод законов Российской империи: в 2-х кн. / Под ред. А. А. Добровольского Обер-Прокурора Судебного Департамента Правительствующего Сената. – СПб.: Издание Юрид. книжного магазина И. И. Зубкова под фирмой "Законоведение", 1911. – Кн. 2, т. IX–XVI.

⁵ Петриков А. В. Сельское хозяйство России в XX веке / А. В. Петриков, М. Л. Галас // Россия в окружающем мире: 2001 (Аналитический ежегодник) / под общей ред. В. И. Данилова-Данильяна, С. А. Степанова. – М.: Изд-во МНЭПУ, 2001. – 332 с.

⁶ Елина О. Ю. Мир, война и "туковый вопрос" (из истории производства минеральных удобрений в России, 1900–1920-е гг.) / О. Ю. Елина // Вопросы истории естествознания и техники. – 2001. – № 3. – С. 3–36.

⁷ Про землю: декрет ВЦВК от 27 октября 1917 г. // Известия ЦИК, № 209 от 28 октября 1917 года.

⁸ О лесах: декрет ВЦВК от 27 мая 1918 г. / Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского Правительства. – 1918. – № 42. – Ст. 522.

⁹ Про охорону лісів: декрет РНК УРСР від 26 лютого 1919 р. // ЗП УРСР. – 1919. – № 16. – Ст. 176.

¹⁰ Цветков Б. Н. Идеи ленинского декрета «О лесах» и некоторые теоретические вопросы совершенствования советского лесного законодательства / Б. Н. Цветков // Правоведение. – 1969. – № 3. – С. 13–19.

¹¹ Венгерова А. Б. Теория государства и права: учебник [для юрид. вузов] / А. Б. Венгерова. – 3-е изд. – М.: Юриспруденция, 2000. – 528 с.

¹² Большая Советская Энциклопедия [Электронный ресурс]: <http://www.multimedia.ru/sol/00.htm>

¹³ Про надання чинності Адміністративному кодексові УРСР: постанова Всеукр. Центрального Виконавчого Комітету від 12 жовт. 1927 р. // Зб. Уз. УРСР. – 1927. – № 31. – Арт. 142.

¹⁴ Бакулин С. Н. Внешняя торговля СССР за 20 лет (1918–1937 гг.): стат. справочник / С. Н. Бакулин, Д. Д. Мишустин. – М.: Междунар. книга, 1939. – 264 с.

¹⁵ Про охорону природи Української РСР: закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 30 червня 1960 р. // Відомості Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки. – 1960. – № 23. – Ст. 175.

¹⁶ Про охорону навколишнього природного середовища: закон України від 25 червня 1991 р. № 1264–XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 35. – Ст. 546.

Резюме

Василенко Л. П. Історія становлення державної та правової політики в галузі захисту об'єктів довкілля від негативних факторів.

Статтю присвячено аналізу історичного становлення державної та правової політики у галузі захисту об'єктів довкілля від негативних факторів. Проведений розподіл історичних періодів формування державної політики у зазначеній сфері на такі: Стародавня Русь (IX–XII ст.); період самостійних феодальних держав Стародавньої Русі (XII–XIV ст.); Російська (Московська) держава (XV–XVII ст.); Російська імперія періоду абсолютизму (XVIII – середина XIX ст.); Російська імперія періоду переходу до буржуазної монархії (середина XIX – початок XX ст.); буржуазно-демократична республіка (лютий–жовтень 1917 р.) як дореволюційний період; радянський період (1917–1991 рр.); період незалежної України (з 24 серпня 1991 року).

Ключові слова: правове регулювання, охорона та захист об'єктів довкілля, дореволюційний період, законодавство про охорону довкілля, негативні чинники.

Резюме

Василенко Л. П. История становления государственной и правовой политики в области защиты объектов окружающей среды от негативных факторов.

Статья посвящена анализу исторического становления государственной и правовой политики в области защиты объектов окружающей среды от негативных факторов. Проведено разделение исторических периодов формирования государствен-

Адміністративне право і процес. Фінансове право. Інформаційне право

ной политики в указанной сфере на: Древняя Русь (IX–XII вв.), период самостоятельных феодальных государств Древней Руси (XII–XIV вв.), Русское (Московское) государство (XV–XVII вв.), Российская империя периода абсолютизма (XVIII – середина XIX в.), Российская империя периода перехода к буржуазной монархии (середина XIX – начало XX в.), буржуазно-демократическая республика (февраль–октябрь 1917 г.) как дореволюционный период; советский период (1917–1991 гг.); период независимой Украины (с 24 августа 1991 года).

Ключевые слова: правовое регулирование, охрана и защита объектов окружающей среды, дореволюционный период, законодательство об охране окружающей среды, негативные факторы.

Summary

Vasilenko L. The history of the formation of public policy and legal in the field of environmental protection of objects of negative factors.

The article analyzes the historical development of public and legal policy in the field of environmental protection of objects of negative factors. The conducted historic distribution of forming historical periods of public policy in the field of environment security into: Ancient Rus (IX–XII); period of the independent feudal states of Ancient Rus (XII–XIV); Russian (Moscow) state (XV–XVII); Russian empire of absolutism period (XVIII – the middle of XIX century); The Russian empire of passing period to the bourgeois monarchy (a middle of XIX – the beginning of XX century); bourgeois-democratic republic (February–October in 1917) as the pre-revolution period; the soviet period (1917–1991); the period of independent Ukraine (from Augusts 24, 1991).

Key words: legal regulation, protection and defense of environmental objects, the pre-revolution period, legislation on environmental protection, the negative factors.

Отримано 25.06.2014